

УДК [378:373.3.011.3-051:005.336]:001
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/43-1-27>

Олена БІЛИК,

orcid.org/0000-0001-7698-6652

викладач образотворчого мистецтва

Відокремленого структурного підрозділу «Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж

Мукачівського державного університету»

(Мукачево, Закарпатська область, Україна) *bilykhelena@gmail.com*

Ганна КАРНАКОВА,

orcid.org/0000-0002-2642-0973

викладач методики музичного мистецтва

Відокремленого структурного підрозділу «Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж

Мукачівського державного університету»

(Мукачево, Закарпатська область, Україна) *anna_karnakova64@gmail.com*

Яна ФЕНЬОВ,

orcid.org/0000-0003-2693-8841

викладач педагогіки

Відокремленого структурного підрозділу «Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж

Мукачівського державного університету»

(Мукачево, Закарпатська область, Україна) *Fenjov89@gmail.com*

НАУКОВІ ПРОЄКЦІЇ ФЕНОМЕНУ ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті представлено наукові проєкції феномену професійно-творчого потенціалу майбутнього вчителя початкових класів. Обґрунтовано актуальність дослідження, зумовлену потребами сучасного суспільства у висококваліфікованих і креативних педагогах, здатних до творчості, саморозвитку, компетентних у розвитку творчого потенціалу молодого покоління. Уважаємо, що для виконання завдань Нової української школи потрібен педагог-професіонал, який сформує активність молодших школярів, забезпечить зростання творчого потенціалу, пізнавальних мотивів, збагатить форми взаємодії з дорослими й однолітками. Представлено власне визначення поняття «творчий потенціал», яке розуміємо як різновид потенціалу особистості, характерною рисою якого є його творча спрямованість. Переконані, що педагогічна творчість вимагає наявності у вчителя початкових класів як відповідних фахових знань, так і спеціальних внутрішніх можливостей, резервів, тобто потенціалу. Творчий потенціал, на думку авторів, є передумовою, можливістю вияву творчих здібностей і характеристик особистості, містить мислення, пам'ять, фантазію та ін. На основі аналізу наукових праць потенціал, яким повинен володіти майбутній учитель початкових класів, визначаємо як професійно-творчий, оскільки в ньому представлено й особливості професійної діяльності, і творчий підхід щодо її здійснення. Професійно-творчий потенціал учителя початкових класів трактуємо як складне особистісне новоутворення, яке уможливує здатність діяти творчо, нестандартно, знаходити креативні способи вирішення професійних завдань та ситуацій у роботі з дітьми молодшого шкільного віку. Акцентуємо увагу на тому, що сформований належним чином професійно-творчий потенціал учителя початкових класів є вимогою часу і забезпечує ефективну професійну діяльність учителя початкових класів, в основі якої – творчість.

Ключові слова: майбутній учитель початкових класів, педагогічна діяльність, педагогічна творчість учителя, потенціал, професійно-творчий потенціал, творча особистість.

Olena BILYK,*orcid.org/0000-0001-7698-6652*

Teacher of Fine Arts

*Separate Structural Subdivision "Humanities and Pedagogical Vocational College of Mukachevo State University"**(Mukachevo, Transcarpathian region, Ukraine) bilykhelena@gmail.com***Anna KARNAKOVA,***orcid.org/0000-0002-2642-0973*

Teacher of Methodology of Musical Art

Separate Structural Subdivision

*"Humanities and Pedagogical Vocational College of Mukachevo State University"**(Mukachevo, Transcarpathian region, Ukraine) annakarnakova64@gmail.com***Yana FENIOV,***orcid.org/0000-0003-2693-8841*

Teacher of Pedagogy

Separate Structural Subdivision

*"Humanities and Pedagogical Vocational College of Mukachevo State University"**(Mukachevo, Transcarpathian region, Ukraine) Fenjov89@gmail.com*

SCIENTIFIC PROJECTIONS OF THE PHENOMENON OF PROFESSIONAL AND CREATIVE POTENTIAL OF THE FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER

The article has presented scientific projections of the phenomenon of professional and creative potential of the future primary school teachers. We have described the relevance of the study, which is due to the needs of modern society in highly qualified, creative teachers, capable to creativity, self-development, competent in the development of creative potential of the younger generation. We believe that the tasks of the New Ukrainian School require a professional teacher who will form the activity of younger students, ensure the growth of their creative potential, cognitive motives, enrich the forms of interaction with adults and classmates. The authors of the article have presented own definition of the concept of "creative potential", which is understood as a kind of potential of the individual, the characteristic feature of which is his creative orientation. We have been convinced that pedagogical creativity requires that primary school teachers have both relevant professional knowledge and special internal capabilities, reserves or, in another words, – potential. Creative potential, according to the authors, is a prerequisite, the possibility of manifestation of creative abilities and personality characteristics, includes thinking, memory, imagination, etc. Based on the analysis of scientific works, the potential that should have a future primary school teacher, we have defined as professional and creative, because it presents the features of professional activity, and a creative approach to its implementation. We have interpreted the professional and creative potential of primary school teachers as a complex personal development, which allows the ability to act creatively, non-standard, to find creative ways to solve professional problems and situations working with primary school children. We have emphasized that a properly formed professional and creative potential of a primary school teacher is a requirement of time and provides effective professional activity of a primary school teacher, which is based on creativity.

Key words: *future primary school teacher; pedagogical activity; pedagogical creativity of a teacher; potential, professional and creative potential, creative personality.*

Постановка проблеми. Проблема професійно-творчого потенціалу педагога, незважаючи на величезну кількість досліджень у різних галузях наукового знання, належить, на наш погляд, до категорії найбільш складних, неоднозначних, недостатньо вивчених і актуальних. Актуальність її полягає в тому, що сучасному суспільству потрібні висококваліфіковані, креативні педагоги, здатні до творчості, саморозвитку, а також компетентні в розвитку творчого потенціалу молодого покоління. Початкова школа – самоцінний, принципово новий етап в житті дитини, що характеризується початком систематичного

навчання, розширенням сфери її взаємодії, спілкування з навколишнім світом, зміною соціального статусу і збільшенням потреб у самовираженні. Для вирішення цих завдань потрібен педагог-професіонал, який сформує активність молодших школярів, забезпечить зростання творчого потенціалу, пізнавальних мотивів, збагатить форми взаємодії з дорослими й однолітками. З огляду на це, перед закладами вищої освіти постає складна та багатоаспектна проблема, вирішення якої передбачає, по-перше, формування професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів, по-друге,

спрямування освітнього процесу на загальнокультурний розвиток їхньої особистості.

Аналіз досліджень. Проблема становлення творчої особистості вчителя досліджена В. Загвязинським, В. Кан-Каликом, Н. Кічук, Г. Костюком, О. Леонтьєвим, Ю. Пелех, М. Поташником, С. Сисоевою та ін. Зокрема, педагогічну творчість як елемент педагогічної майстерності, розглядали у своїх працях О. Абдулліна, І. Зязюн, Н. Кузьміна, В. Сластьонін, Р. Шакуров, І. Якиманська та ін. У філософській та психолого-педагогічній літературі знаходимо дослідження феномена професійного потенціалу (Б. Астаф'єв, І. Беспалов, І. Дергальова, В. Ігнатова, О. Листопад, В. Марков, І. Підласий та ін.) та творчого потенціалу (М. Блох, Ю. Гулько, І. Зязюн, В. Моляко, Г. Полякова, В. Рибалко, С. Сисоева, А. Фурман та ін.). Попри накопичений досвід і ґрунтовний пласт досліджень, феномен професійно-творчого потенціалу вчителя початкових класів розкрито недостатньо.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні феномену професійно-творчого потенціалу вчителя початкових класів.

Виклад основного матеріалу. Згідно з положеннями Нової української школи учитель – це людина, на якій тримається реформа. Щоб навчати по-новому, вчитель повинен отримати свободу дій (обирати навчальні матеріали, імпровізувати та експериментувати, тобто бути творчою особистістю). Педагогічна діяльність – це діяльність творча. За позицією В. Імбер, без творчості не є можливими ні виховний, ні навчальний процеси. Подібно до того, як скульптор ліпить свої скульптури, художник пише картини, а ювелір обробляє коштовне каміння, учитель творить нову особистість, яка житиме в цьому суспільстві, стане його невід'ємною частиною (Імбер, 2013: 16).

Як зазначає С. Осадчук, творчу особистість визначають як особистість, межі творчості якої охоплюють дії від нестандартного розв'язку простого завдання до нової реалізації унікальних потенцій індивіда в певній галузі, як Людину, яка володіє певним переліком якостей, а саме рішучістю, вмінням не зупинятися на досягнутому, сміливістю мислення, вмінням бачити далі того, що бачать його сучасники і що бачили його попередники. Серед характерних особливостей творчої особистості науковець виділяє: відхилення від шаблону, оригінальність, ініціативність, наполегливість, високу самоорганізацію, працездатність (Осадчук, 2018: 24). Цілком погоджуємося із С. Осадчук, що немає людей більш допитливих, невгамовних, більш одержимих думками про творчість, як учителі. Авторка вважає, що педа-

гогічна діяльність, яка є сплавом науки і мистецтва, за своїми компонентами завжди передбачає творчість. Актуальними для нашого дослідження є визначення, представлені в напрацюваннях науковця: творчий педагог – це творча особистість; творча особистість – це креативна особистість, яка внаслідок впливу зовнішніх факторів набула необхідних для актуалізації творчого потенціалу людини додаткових мотивів, особистісних утворень, здібностей, що сприяють досягненню творчих результатів в одному чи кількох видах творчої діяльності. Творчість – необхідна умова становлення самого педагога, його самопізнання, розвитку і розкриття як особистості. Творчість є основою формування педагогічної талановитості вчителя (Осадчук, 2018: 26).

С. Сисоева педагогічну творчість визначає як засіб реалізації творчих можливостей особистості (Сисоева, 2006: 94). Авторка акцентує увагу на необхідності виділення в окрему галузь загальної педагогіки педагогіку творчості, яку визначає як галузь загальної педагогіки, що вивчає закони та закономірності: формування творчої особистості, розвитку та саморозвитку її творчих можливостей у процесі освіти та навчання; створення психолого-педагогічних умов для вияву творчого потенціалу особистості в суспільно корисних й індивідуально значущих для неї видах життєдіяльності. С. Сисоева вважає, що педагогіці творчості (із точки зору розуміння її як фундаментальної науки) притаманна єдність абстрактного й конкретного. У такому контексті автор говорить про емпіричну й фундаментальну фази теорії педагогіки творчості, які відображають конкретні й абстрактні знання. Педагогіка творчості безпосередньо пов'язана з практикою, тому вона є конкретною і її можна розглядати як синтез абстрактних знань. Головним і найбільш складним явищем, яке вивчає педагогіка творчості, є формування творчої особистості дитини в її навчально-виховній взаємодії з педагогом (Сисоева, 2006: 83).

Специфіка педагогічної творчості вчителя, її відмінність від інших видів творчої діяльності, на думку Т. Хріненко, полягає в тому, що об'єктом педагогічної творчості є особистість дитини, а результатом – формування цієї особистості. Дослідниця переконана, що педагогічна творчість як пошуковий, інноваційний процес створення і перетворення особистості вихованця виявляється, з одного боку, в науковій діяльності педагога (спрямованій на розробку нових технологій навчання і на самовдосконалення вчителя), з іншого – у творчій педагогічній роботі (оригінальне розв'язання педагогічних завдань,

розробка нових педагогічних методів, прийомів, застосування педагогічного досвіду в нових умовах, удосконалення системи роботи з учнями, імпрровізація в педагогічному процесі). Під час роботи з учнями вчитель передбачає педагогічні ефекти, впливає на увагу, пізнавальну діяльність учнів, а також звертається до педагогічного перевтілення, що робить його діяльність творчим процесом (Хріненко, 2012: 234). Уважаємо, що педагогічна творчість вимагає від учителя початкових класів як відповідних фахових знань, так і спеціальних внутрішніх можливостей, резервів, тобто потенціалу.

I. Підласий трактує поняття «потенціал» як узагальнену здатність, можливість, силу; джерела, засоби, які можуть використовуватися для досягнення певної мети; можливості особистості, держави у певній сфері» (Подласый, 1998: 5).

Широке трактування терміна «потенціал» полягає в дослідженні його як джерела можливостей, засобів, запасів, які можуть бути задіяні або використані для вирішення того чи іншого завдання. Поняття «потенціал» і «потенційний» означають наявність у кого-небудь (людина, колектив, суспільство загалом) прихованих, ще не виявлених можливостей або здібностей у відповідних сферах життєдіяльності.

Потенціал – багатогранне поняття. Так, М. Каган виділяє п'ять видів потенціалу, притаманного особистості:

- гносеологічний – обсяг і якість інформації (знання про зовнішній світ, природу і суспільство);
- аксіологічний – система ціннісних орієнтацій;
- комунікативний – спілкування особистості;
- художній – художні потреби особистості і те, яким чином вони задовольняються;
- творчий – уміння і навички, здібності до дії (Каган, 1988: 69).

Виділення творчого потенціалу зараховує його до особливостей, які існують у межах характеристик творчості. Науковці переконані, що творчий потенціал є передумовою, можливістю вияву творчих здібностей і характеристик особистості, містить мислення, пам'ять, фантазію та ін. Цілком погоджуємося з В. Сухомлинським у такому: щоб виявити творчий потенціал виховання, педагог повинен володіти такими якостями, як спрямованість на формування особистості вихованця; педагогічний такт; здатність до емпатії; артистизм; уміння задавати цікаві питання, створювати проблемні ситуації, стимулювати запитання; почуття гумору (Сухомлинський, 1966: 24).

Для нашого дослідження актуальними є критерії творчих ресурсів педагога, визначені Т. Герою:

– аналітико-синтетичне опрацювання типової, на перший погляд, ситуації;

– особистісно зорієнтоване й алоцентричне (здатність звільнитися від однобічного або узагальненого ставлення до речей) розв'язання педагогічних задач щодо бачення унікальності учня;

– нетипове застосування стандартних педагогічних прийомів;

– творче комбінування стандартних засобів, форм і методів досягнення мети;

– створення нових педагогічних технік;

– вихід із реальної ситуації, творче регулювання власного часу в професіогенезі (планування кар'єри, сім'ї), регульоване планування своєї професійної діяльності в контексті особистої життєтворчості (Гера, 2012: 117).

На основі вищезазначеного творчий потенціал розглядаємо як різновид потенціалу особистості, характерною рисою якого є його творча спрямованість, сутність якої входить у поняття «творчість». За основу ми взяли визначення творчості як діяльності, яка призводить до якісно нових (суб'єктивних) результатів і має позитивну (ціннісну) соціальну значущість результатів (об'єктивна частина творчості). Відповідно, творчість – це діяльність, яка породжує якісно нове.

Визначальною характеристикою вчителя початкових класів є його професійний потенціал як здатність бачити, розуміти, ставити і вирішувати освітні проблеми. Професійний потенціал педагога найдетальніше досліджено I. Підласим. За визначенням науковця, професійний потенціал педагога – це система природних і набутих якостей, які визначають його професійну здатність виконувати свої обов'язки на належному рівні (Подласый, 1998: 5).

Професійний потенціал, як уважає I. Підласий, «об'єднує в собі багато різнопланових і різнорівневих аспектів підготовки і діяльності вчителя» і «визначається як система природних і набутих у процесі професійної підготовки якостей»:

ППП = Пнчп + Пчзн + Пдсп + Ппдп,

де, ППП – професійний потенціал педагога;

Пнчп – незмінна частина потенціалу, зумовлена загальними природженими здібностями особистості;

Пчзн – частково змінна (прогресивна) частина потенціалу, зумовлена природними спеціальними здібностями особистості, розвиток останніх у процесі професійної підготовки і практичної діяльності;

Пдсп – компонент потенціалу, який додається спеціальною підготовкою у виші (спеціальний);

Ппдп – частина потенціалу, якої набувають у процесі практичної діяльності педагога (Подласый, 1999: 73).

Професійний потенціал трактується Р. Кириченко як нове інтегративне поняття, яке узагальнює уявлення про ресурси особистості та їх реалізацію в професійній діяльності, охоплюючи сферу здібностей та мотивації фахівця. Дослідниця зазначає, що професійний потенціал людини є частиною її потенціалу як особистості, тобто щодо індивідуума професійний потенціал – це частина потенціалу людини, яка формується на основі природних даних (здібностей), освіти, виховання та життєвого досвіду. Якісно професійний потенціал є похідним від рівня розвитку технічного базису і соціально-економічних умов відтворення населення і сукупної здатності до праці. Ці чинники визначають зміст і якість загальної і фахової освіти, розвиток системи охорони здоров'я, фізичної культури, професійної підготовки, морального виховання. Кількісний аспект професійного потенціалу є похідним від кількості працездатного населення, його ставово-вікової структури (Кириченко, 2015: 95). Важливою умовою успішної самореалізації педагога в

професійній діяльності, на думку авторки, є розвиток професійного потенціалу засобами навчання та самонавчання, а також саморозвитку професійно важливих здібностей, якостей, умінь, мотивації (Кириченко, 2015: 96).

Висновки. Отже, зважаючи на аналіз наукових праць, потенціал, яким повинен володіти майбутній учитель початкових класів, визначаємо як професійно-творчий, оскільки в ньому представлено й особливості професійної діяльності, і творчий підхід до її здійснення. Професійно-творчий потенціал учителя початкових класів розуміємо як складне особистісне новоутворення, яке вможливує здатність діяти творчо, нестандартно знаходити креативні способи вирішення професійних завдань та ситуацій у роботі з дітьми молодшого шкільного віку. Сформований належним чином професійно-творчий потенціал учителя початкових класів є вимогою часу, вимагає посиленої уваги, оскільки саме він забезпечує ефективну професійну діяльність учителя початкових класів на творчому рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гера Т. І. Активізація творчих ресурсів педагога у процесі його професіоналізації. *Психологія і суспільство*. 2012. № 2 (48). С. 112–123.
2. Імбер В. І. Психологічні передумови формування творчості в молодшому шкільному віці. *Наукові записки. Серія: Психологія: Зб. матеріалів звітної науково-практичної конференції викладачів і студентів*. Вип. 4. Вінниця, 2013. С. 14–16.
3. Каган М. С. Мир общения: проблемы межсубъектных отношений. Москва : Политиздат, 1988. 319 с.
4. Кириченко Р. В. Професійний потенціал особистості педагога. *Virtus*. 2015. № 4. С. 93–97.
5. Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
6. Осадчук С. Ю. Проблема формування творчої особистості педагога. *Молодий вчений*. № 5.2 (57.2) травень, 2018. С. 23–27.
7. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс: учеб. для студ. пед. вузов: В 2 кн. Москва : Гуманит. Изд. Владос, 1999. Кн.1: Общие основы. Процесс обучения. 576 с.
8. Подласый И.П. Формирование профессионального потенциала как цель подготовки учителя. *Родная школа*. 1998. № 1. С. 3–8.
9. Сисоева С. О. (2006) Основы педагогической творчости: Підручник. Київ : Міленіум. 344 с.
10. Сухомлинський В. Наша «скрипка». Радянська освіта, 1966. С. 21–32.
11. Хріненко Т. До проблеми формування творчого потенціалу майбутнього вчителя технологій. *Наукові записки КДПУ. Серія: Педагогічні науки / ред. кол.: В. В. Радул [та ін.]*. Кіровоград : КДПУ, 2012. Вип. 107, ч. 2. С. 233–238.

REFERENCES

1. Hera T.I. Aktivizatsiya tvorchykh resursiv pedahoha u protsesi yoho profesionalizatsiyi. [Activation of creative resources of the teacher in the process of his professionalization]. *Psychology and society*, 2012, № 2 (48), Pp. 112–123 [in Ukrainian].
2. Imber V.I. Psykholohichni peredumovy formuvannya tvorchosti v molodshomu shkil'nomu vitsi. [Psychological prerequisites for the formation of creativity in primary school age]. *Collections of materials of the reporting scientific-practical conference of teachers and students*. Vinnytsia, 2013, #4, p. 14–16 [in Ukrainian].
3. Kagan M.S. Mir obshcheniya: problemy mezhsob'ektnykh otnosheniy. [The world of communication: problems of intersubjective relations]. Moscow: Politizdat, 1988, 319 p. [in Russian].
4. Kirichenko R.V. Profesiynnyu potentsialu osobystosti pedahoha. [Professional potential of the teacher's personality]. *Virtus*, 2015, № 4, P. 93–97 [in Ukrainian].
5. Nova ukrayins'ka shkola. [New Ukrainian school]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> [in Ukrainian].
6. Osadchuk S.Yu. Problema formuvannya tvorchoyi osobystosti pedahoha. [The problem of forming a creative personality of a teacher]. *A young scientist*, 2018, № 5.2 (57.2), P.23-27 [in Ukrainian].
7. Podlasy I.P. Pedagogika. Novyy kurs. [Pedagogy. New course: textbook]. Moscow, 1999, 576 p. [in Russian].
8. Podlasy I.P. Formirovaniye professional'nogo potentsiala kak tsel' podgotovki uchitelya. [Formation of professional potential as the goal of teacher training]. *Native school*, 1998, N1, P.3-8 [in Russian].
9. Sysoeva S.O. Osnovy pedahohichnoyi tvorchosti. [Fundamentals of pedagogical creativity]. Kyiv, Millennium, 2006, 344 p. [in Ukrainian].
10. Sukhomlinsky V. Nasha «skrypka». [Our "violin"]. *Soviet education*, 1966, P.21-32 [in Ukrainian].
11. Hrinenko T. Do problemy formuvannya tvorchoho potentsialu maybutn'ho vchytelya tekhnolohiy. [On the problem of forming the creative potential of the future teacher of technologies]. *Kirovograd*, 2012, #107, pp. 233-238 [in Ukrainian].